

Урош Д. МИКЕТИЋ*
Самостални истраживач

АЛБАНЦИ И МАНАСТИР ВИСОКИ ДЕЧАНИ 1975–1981.

Айсиџраќиј: У раду је дат осврт на релације између Албанаца и манастира Високи Дечани 1975–1981. Ови односи су, пре свега, посматрани у ширем историјском контексту кроз призму албанског притиска на СПЦ (Епархија рашко-призренска) и српски/црногорски народ на САП Косову у периоду након доношења Устава 1974. закључно са 1981. као годином албанских демонстрација. Анализирана је и друга, она позитивнија, страна у овим релацијама, имајући у виду да су успостављене пословне и остале везе. Хеуристичка основа заснована је на грађи манастирског архива, релевантној литератури и писању ондашње штампе и периодике.

Кључне речи: косовско питање, САП Косово, Високи Дечани, постбрионски период, Срби и Албанци, Епархија рашко-призренска, настојатељ Макарије Поповић, настојатељ Јустин Тасић, епископ Павле, манастирске војводе.

УВОД

Интенција овог истраживања је да укаже на различите аспекте у односима између Албанаца и манастира Високи Дечани 1975–1981. Када је о Албанцима овде реч, углавном мислимо на оне муслиманске вероисповести из непосредне манастирске околине и дечанске општине. Граничне године одабране су, мишљења смо, са разлогом, јер је у питању временски интерегнум који ограничавају два суштинска догађаја у југословенској политичкој историји – Устав(и) из 1974. и демонстрације 1981. Имајући у виду околност да у манастирској архиви има довољно материјала да се овај микропериод историографски „изолује”, прихватили смо се таквог изазова уз императив да се дата проблематика посматра у оквиру ширег историјског контекста и прилика на Косову.¹

Ушамничена црква – наслов је књиге протојереја-ставрофора Сава Б. Јовића, који јасно илуструје прилике у којима се СПЦ налазила у социјалистичкој Југославији (Јовић 2007: 11–15; више вид. Радић, Митровић 2012). Верске заједнице биле су уклоњене из друштвенополитичког живота (Радић 2002: 639–650). По српски народ и цркву био је суштински битан догађај Брионски пленум јула

* ORCID 0009-0003-4273-1995, urosmitetic@gmail.com

1 Изражавамо захвалност братији манастира Високи Дечани на помоћи у изради овог рада.

1966, јер је иницирао низ радикалних промена у политичкој инфраструктури државе, њених република и покрајина кроз трансформацију савезних овлашћења на републике и, у случају СР Србије, републичких овлашћења на покрајине (САП Косово,² САП Војводина). Пленум је озваничио пораз тврде, централистичке, српске струје у државном руководству (Александар Ранковић) и донео победу конфедералистичке струје (Едвард Кардељ). На Косову је, као непосредна последица тога, убрзо престала политика „чврсте руке” према Албанцима и посебно појавама национализма и сепаратизма и прешло се на политику максималистичког излагања у сусрет Албанцима ради очувања крхког мира. Оваква политика је Србе и Црногорце убрзано доводила у неравноправан положај (Вукадиновић 2021: 511; Гаталовић 2018: 25). Постбрионски период на Косову обележен је погоршањем међунационалних односа на њихову штету. Последица тога је њихово убрзано исељавање након пленума (Вукадиновић 2021: 642), премда је њихово мигрирање са Косова константа социјалистичког периода (Гаталовић 2024: 199–220). Крупа експресија албанског национализма и сепаратизма, заправо „улични” одговор на недобијање статуса републике који су Албанци очекивали, али је њихова политичка елита схватила немогућност таквог исхода у овој фази редифинисања Југославије, биле су албанске демонстрације у Приштини и другим местима 1968. године (Вукадиновић 2021: 663–684). На постбрионском Косову трајала је, заправо, шира политичка и друштвеноекономска криза (Микетић 2024а). Овакви услови повољно су утицали на развој албанског национализма и сепаратизма, чији је крајњи циљ био свеалбанско уједињење на Балкану (Микетић 2024б: 165–173; Микетић 2024в: 181–196; Микетић 2025а: 199–217; Микетић 2025б: 215–242). Албански национализам доживео је у постбрионском периоду озбиљан раст, а главна манифестација били су притисци над Србима и Црногорцима и њиховом црквом (Микетић 2024а: 813–872). Прилике у дечанској општини за њих биле су, слично томе, крајње неповољне (Ристановић 2020: 221, 361). Како је била у питању сиромашна општина (Аноним 1979: 9), требало би имати у виду и економске разлоге када је реч о исељавању Срба и Црногораца. Одавде се 1971–1981. године иселило њих 395 (Ристановић 2020: 364; Микетић 2024а: 591–594).

За Епархију рашко-призренску наступила су након пленума тешка времена (Ристановић 2021: 420–434). Црква се, иначе, вековима налазила на удару албанског национализма (Јањић 2025: 157–173). То логично није била њена жеља, већ су је националисти третирали као непријатеља. Од пленума се нашла и под јаким ударом непријатељски настројених покрајинских власти. Покушаји рашко-призренског епископа Павла Стојчевића (епископ Павле) да укаже на тежак положај цркве и народа осуђивани су од стране власти као опасна политизација (Богдановић 1990: 444, 449, 451). Епископ Павле је, ипак, извештавао црквене и политичке факторе у Београду (Вукашиновић, Станић 2013: 267–370). Дописи су остали непознати широј јавности, јер се ни црквена штампа није оглашавала о проблемима до демонстрација (Ристановић 2013: 205–226).

2 Даље: Косово.

НАСТОЈАТЕЉИ МАКАРИЈЕ И ЈУСТИН

Настојатељ, формално део братије, представља „главу” манастира. То је било очигледно на примеру дечанског манастира. Без обзира на значај ове светиње, нису сви могли да изнесу тежину овдашњег живота. У ненаклоњеној средини није ни било лако живети. Дечански јеромонах Мирон Божовић поднео је епископу Павлу молбу за канонски отпуст за Митрополију црногорско-приморску, уз образложење да више нема стрепљења да трпи албански притисак. Митрополит је био спреман да га прими ако добије сагласност.³ Макарије је био истрајнији, али се то одразило на његово здравље. Већ средином седме деценије одлазио је на лечења.⁴ Иако још увек у снази, због стреса који је имао на челу манастира и током деценија турбулентног живота, рано је оболео од дијабетеса и временом изгубио вид (Радосављевић 2002: 19–122). Ни његов наследник Јустин, настојатељ од 1979. године, није био доброг здравља, а пре свега као последица монашког живота повезаног са дугим стајањем и венским болестима. Неколико година раније Јустин је и сам тражио канонски отпуст ради одласка у крајеве са повољнијом климом.⁵

Макаријевој „филмској” биографији поклоњено је недовољно историографске пажње, али су нам основне црте познате (Радосављевић 2002; Богичевић, Мишев 2014). Рођен је у Срему 1919. и замонашио се пре рата код Призрена, затим је у Високим Дечанима 1935–1939. боравио као ђак овдашње Монашке школе (Ђураков 1970: 13). Ратне 1941. није напустио манастир. Захваљујући његовој смелости, будући да је омео план албанских националиста, манастир тада није запањен. Животни пут је Макарија даље водио у Пећку патријаршију 1942–1944. године, где је збрињавао избегле српске колонисте из Метохије. Како се опет замерио Албанцима, побегао је на Копаноник – партизанима. Након рата изабран је за првог председника месног одбора у Будисавцима код Клине. То га није спречавало да у општинској канцеларији прекине посао ради богослужења. Сарадња са новим властима била је кратка и обострано корисна. Властима је Макарије као црквено лице послужио у пропагандне сврхе, а Макарије је умањео штету за цркву и народ. Макарије прелази 1946. у спаљени манастир Девич и сакупља прилоге за обнову. Затим одлази у манастир Св. Тројица код Пјеваља. Ту се замерио властима и три године је провео у затвору. Одатле је дошао у сремски манастир Беочин 1955, а две године касније, по други пут и дефинитивно, у Високе Дечане (Бачкалов, Радовић 1981: 22–23).

Макарије је био на челу манастира до 1979. године, када га је заменио синђел Јустин у којег је имао највеће поверење. Две године касније Макарије је умро у манастиру. Запамћен је као правичан човек, такав да су га и Албанци често узимали да их међусобно завађене мири. На његовој сахрани Амфилохије Радовић, већ познати духовник и теолог, поменуо је да је једна Албанка рекла да он и није Србин

3 Архив манастира Високи Дечани (ВД), Акта 1971. године (1971), Јеромонах Мирон Божовић – Епископу Павлу, 19. 11. 1971, Високи Дечани.

4 ВД, Акта 1975. године (1975), Високи Дечани – Епископу Павлу, 26. 3. 1975, бр. 30, Високи Дечани.

5 ВД, 1975, Високи Дечани – Епископу Павлу, 10. 6. 1975, Високи Дечани.

већ „Божји светац”. У опелу су учествовали епископи Павле (рашко-призренски), Иринеј (нишки) и Доментијан (врањски), уз саслуживање 30 свештеника, монаха и монахиња и присуство грађана различите вероисповести. Били су, између осталог, присутни ђаковачки муфтија и више имама (Бачкалов, Радовић 1981: 22–23).

Макарије је сматрао битним да информише надлежне о неприликама са Албанцима и властима. Он је доследно следио опредељење епископа Павла да се и најмањи међунационални инцидент у епархији забележи. У својој преписци, за разлику од епископа Павла, био је упућенији на непосредну околину – дечанску општину и полицију (Радосављевић 2002: 19–122). Јустин није придавао већи значај писању жалби и представки, јер није имао поверење у институције. То нас, по инерцији ствари, може навести на погрешан закључак да се безбедносно стање побољшало. Међутим, у једној његовој жалби станици милиције у Дечанима говори се о немоћи братије којој, како је записао, преостаје да се физички супротстави Албанцима (Девић, Ранчић 2023: 276–281).

УГРОЖАВАЊЕ ИМОВИНЕ И БРАТИЈЕ МАНАСТИРА

Албански притисци на цркву и народ интензивирани су у постбрионском периоду. Макарије у представкама патријарху Герману и епископу Павлу априла 1968. године истиче да „парола” о братству и јединству није ни кренула „са полазне тачке од њеног постојања, и то не кривицом Срба већ Шиптара, који ево опет показују своју исконску мржњу према Србима”. У обе представке изричит је у оцени да су прилике теже него у османско доба и да ће Србима ускоро бити потребан нови Арсеније Чарнојевић.⁶

У оваквим приликама отпочео је и период назначен насловом. Макарије се јануара 1975. обратио шумском предузећу „Ђеравица” из Дечана са предлогом да заједно стану на пут крађи државне и манастирске шуме, чији је сведок био и сам. Предложио је да се булдожером оброне пут са леве стране реке према рампи у непосредној близини манастира. То је и раније тражио од предузећа и добио обећање, али када је јавност сазнала за цео случај, обратио се опет са хитном молбом. Да је ствар за манастир била ургентна говори и чињеница да је Макарије био спреман да плати гориво.⁷ Манастирску шуму је, резоновала је братија, требало по сваку цену сачувати, јер је продаја грађе била битан извор прихода, упркос чињеници да је манастир третиран као приватник и друштвена предузећа су се зато теже одлучивала на сарадњу.⁸

Априла 1975. године власти су известиле манастир да су албански сељани добили право на шуму на граници са манастирском. Међутим, они се нису задржали само на томе и покрали су манастирску шуму „као никада раније”. Штета је

6 ВД, Акта 1968. године (1968), Високи Дечани – Патријарху Герману, 3. 4. 1968, бр. 41, Високи Дечани; ВД, 1968, Високи Дечани – Епископу Павлу, 4. 4. 1968, бр. 43, Високи Дечани.

7 ВД, 1975, Високи Дечани – Шумском индустријском предузећу „ШИК” Ђеравица, 30. 1. 1975, бр. 12, Високи Дечани.

8 ВД, Акта 1981. године (1981), Записник седнице братства манастира Високих Дечана одржане 3. јануара 1981. године, 3. 1. 1981, бр. 4, Високи Дечани.

процењена на 60.000 динара. Упоредо са тим, млади чобанин запалио је манастирску шуму и изгорело је 1,5 ха. Последице пожара биле би теже да милиција није натерала мештане да помогну у гашењу. Макарије је поверовао у званичну верзију догађаја да је починилац психички нестабилан („ненормалан”) и наговаран са стране. Оваква наивност помало чуди ако знамо да је Макарије добро познавао албански менталитет. У његовим наводима зато и нема говора о њиховом верском фанатизму, већ, заправо, истаначано препознаје и указује на пљачкашки менталитет као примарни мотив у притисцима на манастир. „Све су прилике да се крађи не може стати на пут. Ту нико никога не слуша већ краде ко стигне. Не краду само нама већ и један другог, и ко је незаштићен, нема мушког особља у фамилији да га брани пролази као и ми незаштићени калуђери. Извештавам да само знате, а помоћи неће бити ни од куда”, писао је априла 1975. године Епархијском управном одбору (ЕУО) у Призрену.⁹ Братија је тешко могла да се брани због малобројности. Почетком године било је пет монаха. Одбрани се приступало у најекстремнијим ситуацијама.¹⁰ Манастир је зато ангажовао чувара шуме. Шабан Мон запослен је 1. септембра 1975. године, када се обавезао да чува манастирску шуму (30 ха), хвата и пријављује, враћа украдено и сведочи, али и ништа без дозволе не узима из шуме. Уговор се могао продужити или раскинути,¹¹ важио је до 30. априла 1976,¹² а у случају спора био је надлежан пећки суд.¹³

Манастир су лета 1975. узнемиравале групе гостију из Ђаковице, које су се у двадесетак шатора, без питања, привремено настаниле на манастирском имању. Ова албанска деца крала су кромпир, пасуљ и воће, што је братија и трпела, али се Макарије пожалио станици милиције када су каменовала монахе. Како милиција није реаговала, Макарије је наговестио жалбу вишим властима у Приштини. „Уколико их не иселите још данас, имаћемо великог проблема и од ничијег страха ћутати нећу”, био је изричит у писму 5. августа.¹⁴ Да ли се нешто конкретно урадило, не знамо. Крајем месеца као крадљивац именован је извесни Дечанац Реџеп.¹⁵

Нарочите проблеме манастир је имао са породицом Мушкољај. Они су још 1965. тврдили да је манастирска земља коју су годинама крали била њихова у османско време и да им је након промена 1912. одузета. Макарије их је подсетио да су до земље у османско доба дошли незаконитим путем (насиље). Мушкољаје ови аргументи нису поколебали и тврдили су да је земља њихова и да онда није у питању крађа.¹⁶ Нису их интересовала ни власничка документа у поседу манастира.¹⁷

9 ВД, 1975, Високи Дечани – Епархијском управном одбору Призрен, 25. 4. 1975, бр. 35, Високи Дечани.

10 ВД, 1975, Високи Дечани – Епархијском управном одбору Призрен, 1. 1. 1975, бр. 1, Високи Дечани.

11 ВД, 1975, Уговор, 1. 9. 1975, бр. 63, Високи Дечани.

12 ВД, Деловодни протокол 1967–1984. године (ДИ), 1. 9. 1975, бр. 63.

13 ВД, 1975, Уговор, 1. 9. 1975, бр. 63, Високи Дечани.

14 ВД, 1975, Високи Дечани – Станица народне милиције Дечане, 5. 8. 1975, Високи Дечани.

15 ВД, ДИ, 23. 8. 1975, бр. 59.

16 ВД, 1975, Високи Дечани – Комисији за расправљање имовинских односа насталих на основу самовласних заузећа, 18. 9. 1975, бр. 67, Високи Дечани.

17 ВД, 1975, Високи Дечани – Одсеку за привреду СО Дечане, 4. 12. 1975, бр. 74, Високи Дечани.

Септембра 1975. Макарије се жалио СО Дечане на заузимање манастирског имања од стране Рам Мушкољаја.¹⁸ Тражио је да се формира комисија која би проценила штету ради остваривања права на надокнаду.¹⁹ Мушкољај је имао 0,16 хектара у месту званом „Луга Хајризит” са леве стране реке, али је осиноно прелазно на манастирску страну, секао и односио дрва. Макарије је од СО тражио интервенцију да би се избегле жалбе вишим властима и предложио да нарочита комисија покаже Мушкољају где му је земља како „не би лутао по туђим парцелама”.²⁰ Овакве методе притисака помињали су, заправо, многи исељени Срби и Црногорци тих година (Петровић, Благојевић 1989: 154).

Од децембра 1975. до јануара 1976. бесправно је посечено 34 комада кестеновог стабла, што су на захтев манастира утврдили шумари предузећа „Ђеравица”. Макарије је знао да су шумокрадице из оближњих села.²¹ Да ли је до маја 1978. манастир по овом питању нешто учинио и да ли је имао нове безбедносне изазове нема података у сачуваној грађи. Познато је да се тада Јустин жалио председнику СО на проблем са Истинићанима. У селу Истинић код Дечана манастир је имао воденицу (из османског доба), са два витла испред које се налазио километарски јаз за наводњавање. Албанско село је ради изградње пута без сагласности посеколо дрвеће поред јаза, воду скренуло на леву страну у други јаз, а постојећи јаз од воденице и воденицу намеравало да руши. Макарије је био спреман да се жали.²² Ипак, марта 1979. ЕУО је одобрио продају. Са купцем воденице, чију националност извори не откривају, сачињен је привремени уговор док се новац не исплати.²³

Да је братија и даље имала разлога да страхује, сведочи податак да је новембра 1978. године Макарије затражио званичну дозволу за набавку муниције за малокалибарску пушку „Крагујевка”.²⁴ Парадоксално, Савез комуниста Косова (СКК) је у то време тврдио да албански национализам егзистира на друштвеним маргинама (Јовановић 1978: 9–11). Ипак, јуна 1979. Миљазем Кучи је са братом Миљаимом посекао четири кестенове греде. Јустин је са милиционером Џавидом Јахом изашао на лице места и одузео им секиру. Иако је Јустин инстистирао да се строго казне, они су опоменути да престану са крађом.²⁵

Јустин је иницирао обнављање веза са манастирским војводом Али Љаном Демукајем, унуком војводе из међуратног времена по имену Биљал Руста. Иначе, институција војвода (чувара) постојала је још у периоду Немањиха, након чијег слома су је преузели локални Албанци. Војвода је за новац бранио манастир од пљачкашких група и војски. Ову заштиту имали су Високи Дечани, Пећка патријаршија

18 ВД, ДП, 18. 9. 1975, 67.

19 ВД, ДП, 4. 12. 1975, бр. 74.

20 ВД, Високи Дечани – Комисији за расправљање имовинских односа насталих на основу самовласних заузећа, бр. 67.

21 ВД, Акта 1976. године (1976), Потврда, 5. мај 1976, Дечани.

22 ВД, Акта 1978. године (1978), Високи Дечани – Председнику СО Дечане, 26. 5. 1978, бр. 19, Високи Дечани.

23 ВД, ДП, 6. 3. 1979, бр. 18; ВД, ДП, 8. 3. 1979, бр. 19.

24 ВД, ДП, 27. 11. 1978, бр. 39.

25 ВД, Акта 1979. године (1979), Високи Дечани – Станици милиције Дечане, 23. 6. 1979, бр. 31, Високи Дечани.

и Девич (Ђуричић 1994: 369–387). Манастир је и поменутом Демукају чинио ситне услуге, јер се Јустин надао да ће одобровољити Албанце у чијој свести је постојало извесно поштовање према институцији војводе. Јустин је, на први поглед погрешно, али прагматично прешао преко Демукајеве умешаности у крају манастирске шуме раних седамдесетих година (Девих, Ранчић 2023: 276–281).

АЛБАНСКЕ ДЕМОНСТРАЦИЈЕ 1981. И МАНАСТИР

Албанске демонстрације марта и априла 1981. године широм Косова, свакако последица албанизације интензивираних од пленума, биле су по карактеру масовне и насилне, а по паролама политичке (борба за статус републике) и социјалне (указивање на неразвијеност). Оне су демаскирале вештачку представу о складним међунационалним односима (Николић, Цветковић 2014: 305–310; Павловић и др. 2012: 226–227; Ристановић 2023: 215–228). У поређењу са демонстрацијама 1968. године (Гаталовић 2024а: 441–455), ове су биле далеко масовније и насилније. Узроковале су велико насиље над Србима и Црногорцима и органима реда, погибију неколико демонстраната, масовније исељавање Срба и Црногораца и, у крајњој линији, отварање овог осетљивог политичког питања на највишем партијском и државном нивоу (Ристановић 2023: 215–228). Осећај страха постао је обележје српско-црногорске и албанске заједнице и водио националној хомогенизацији и радикализацији међусобних односа (Ристановић 2022: 541–552).

Дечански монах Константин Богићевић у први план истиче изненађеност братије догађајима и њиховом разорношћу. Присетио се и догађаја из 1980. године, када је професор историје, Албанац, довео групу албанских ђака којима је братија детаљно описала историју манастира. Након завршетка, за овакве прилике уобичајеног излагања, професор је питао монахе: „Молим вас, да ли се неко сећа кад је овај [манастир – примедба аутора] сазидан?“, „А јељ се ти сећаш кад је овај сазидан?“, „А твој отац, јељи се он сећа?“, „А јељ се неко сећа?“. После сат времена монах-водич прекинуо је ову, на први поглед шаљиву ситуацију, речима да се његов отац сећа. Константин је тек након демонстрација схватио да је тактика професора била да покаже да Срби овде нису ни живели до краља Александра Карађорђевића (Богићевић, Мишев 2014: 184–185). Наступ је јаснији када знамо да су албански историчари, многи на запаженим местима, били оптерећени неоромантичарским и ревизионистичким приступом. Тако су доказивали албанску аутохтоност на Косову, проглашавали овдашње словенске топониме албанским, оспоравали историјске чињенице везане за Косовски бој и слично (Ристановић 2020: 71).

Извори говоре да се током и након демонстрација епархија налазила под израженијим притиском националиста (Литричин 2011: 564–570). Највећи ударац представљао је пожар у Пећкој патријаршији марта 1981. године, када је страдао конак. Многи аргументи говоре да је подметнут са албанске стране, што власт никада није признала, а истрага је усмеравана у другом правцу (Микетић 2024а: 385; Ђокић 2017: 391–400). Власт је, очигледно била затечена догађајима. Режим је покушао да умањи последице кроз контролисано и апсолутно тенденциозно извештавање штампе, које је прикривало размере проблема, али је истина временом

излазила на видело (Тимотијевић 2025: 157–169). *Борба* је тако писала да ниједна организована група није отказала долазак на Косово, какав је био закључак представника покрајинских туристичко-угоститељских организација априла 1981. Реч је о тзв. „манастирским турама”, намењеним домаћим и страним гостима (Аноним 1981б: 5). Група страних новинара посетила је у оквиру редовних обилазака покрајине истог месеца и манастир (Аноним 1981а: 2). Домаћи новинари су се распитивали код Јустина о проблемима са Албанцима, демонстрацијама и сличним темама. Он је одбио разговор у оправданом страху од албанских репресалија, јер је манастир већ имао такво искуство (Богићевић, Мишев 2014: 125).

Дечанска општина, иначе, није била поприште већих немира 30. априла (Ристановић 2020: 217). Албански комунисти минимализовали су овадашње међународне проблеме. Хаки Даутај је на 17. седници Покрајинског комитета СКК 5. маја истакао да демонстранти нису имали успеха, што је у основи било тачно. Међутим, занемарио је притиске којима су Срби и Црногорци годинама били изложени. Мере тзв. идејне диференције биле су више „козметичке” него суштинске. Десетак лица искључено је из Општинског комитета (ОК), појединци отпуштени са посла, а неке школе због „небудности” кажњене опоменом. На седници ОК 4. јуна закључено је, што није одговарало истини, да су међународни односи добри (Микетић 2024а: 542–545, 552, 708).

Као последица демонстрација, изванредан број посетилаца отказао је долазак у манастир. Не знамо разmere, али нас на овакав закључак упућује писмо дубровачке дирекције туристичког предузећа „Атлас” послато октобра 1981. манастиру. У писму се изражава нада да ће се сарадња, прекинута познатим догађајима, наставити по искуству из ранијих година.²⁶ Јустин је поручио да се радује сарадњи на обострану корист.²⁷

ДОБРОСУСЕДСТВО

Манастир је инсистирао на добросуседским односима. Његова хришћанска мисија природно је налагала такво опредељење. Јустин је негирао сваку националистичку идеју, говорећи да је Бог створио земљу довољном за све и да је управо у таквој различитости људско богатство (Богићевић, Мишев 2014: 125). Прагматичност му је, са друге стране, налагала да уважи реалност и чињеницу да је општина по националном саставу становништва изразито албанског карактера.

Табела бр. 1: Национални састав становништва дечанске општине (Микетић 2024а: 457)

ПОПИС	1961	1971	1981
Албанци	22.472	29.474	39.179
Срби	413	310	234
Црногорци	2534	1357	898

26 ВД, Акта 1981. године (1981), Југославенска путничка агенција „Атлас” – Високим Дечанима, 2. 10. 1981, Дубровник.

27 ВД, 1981, Високи Дечани – Југославенској путничкој агенцији „Атлас”, 10. 10. 1981, бр. 57, Високи Дечани.

Манастир је, дакле, био упућен на Албанце. Интервенцију надлежних је, међутим, тражио искључиво када се осетио најдиректније угроженим од стране албанских националиста. То га није спречавало да развије одређене, на обостраним интересима засноване, односе са Албанцима. Манастир се посебно трудио да Алија Јусуф, његов чувар из периода окупације, добије привремену или сталну новчану надокнаду од државе за такву одважност. Јусуф је децембра 1976. године тражио да се његов предмет што пре реши и помоћ пошаље на адресу манастира.²⁸ Макарије је истог месеца дао изјаву да је Фетах Исуфи из села Сврке код Пећи био учесник НОБ-а.²⁹ Од манастира је јануара 1977. Мухамед Љан Демукај затражио потврду да је од јануара 1928. до 6. априла 1941. радио као помоћник свог стрица, а дечанског манастирског војводе Сали Русте, за плату у износу од 300 динара месечно. Како је манастирска архива из окупационог периода делимично уништена, Макарије је издао потврду на основу сећања. Као ђак Монашке школе чуо је, наиме, како су неки Демукајеви захтеви основани, и, уз то имао је прилику да га више пута види са војводом.³⁰

Албанци се јављају и као рентијери манастирске имовине и особе са којима манастир тргује и послује. Призренац Хоџа Емин уплатио је јула 1979. кирију у износу од 100 динара за манастирски локал у Призрену.³¹ Хаки Кајоли, столар из Пећи, плаћао је манастирски локал у овом граду и ту држао столарску радионицу.³² Он је нови уговор потписао јануара 1981. Закуп је износио 400 динара месечно и плаћао се сваког месеца унапред и најдаље до петог у месецу. Уговором је било прецизирано да је закупца дужан да локал употребљава као добар домаћин и врати га у онаком стању у каквом га је затекао. Прецизирано је, такође, да прекрива кров и спроводи најнужније оправке, о чему је увек морао обавестити манастир. У случају спора надлежан је био Општински суд у Пећи.³³

Албанци се јављају и у трговини са манастиром, али и као радници/занатлије у његовој служби.³⁴ Авдуљу Џанију и Муси Хацију плаћено је за превоз дрва и грађе, а извесном Укшину за рад. Манастир је био упућен на Албанце, тргујући у ближој околини у Дечанима (радње „Агими”, „Грмија”) и Пећи (Робна кућа „17. новембар”).³⁵

Имена Албанаца, оних са Косова и из других крајева земље где су живели, срећемо и у манастирској књизи приложника. Ту су навођени датум посете, затим име/презиме, занимање посетиоца и место одакле долази и висина прилога.³⁶ Ређи су, међутим, Албанци као уписаници у манастирској књизи гостију – *Сјоменици*. Један од таквих био је председник Академије наука и уметности Косова, Идриз Ајети, који се 18. марта 1981. уписао и оставио запис на албанском. Он се, по свему судећи, нашао овде заједно са председником САНУ Павлом Савићем, који се, такође,

28 ВД, 1976, Алија Јусуф – Светиславу Митровићу, 22. 12. 1976, Дечани.

29 ВД, ДП, 11. 12. 1976, бр. 38.

30 ВД, Акта 1977. године (1977), Потврда, 22. 1. 1977, бр. 4, Високи Дечани.

31 ВД, Епархијски управни одбор Епархије рашко-призренске – Високим Дечанима, бр. 437, 5. 7. 1979, Призрен.

32 ВД, Дневник благајне за 1978.

33 ВД, 1981, Уговор о закупу, 8. март 1981, бр. 24, Високи Дечани.

34 ВД, Дневник благајне за 1976.

35 ВД, Дневник благајне за 1978.

36 ВД, Књига приложника манастира Дечани 1976–1978.

том приликом уписао.³⁷ Демонстрације нису прекинуле односе између Албанаца и манастира. Албанци су и даље редовно долазили и, у неким случајевима, остављали прилог. Посебно су бројчано упечатљиви као приложници били марта и априла 1981. закључно са крајем те године. Неки су се уписали ћириличким писмом.³⁸

ЗАКЉУЧАК

Однос Албанаца према Високим Дечанима имао је два колосека. Први је углавном манифестован у форми физичког и институционалног притиска на имовину и братију. Уопште, непријатељство од дела Албанаца, које су српска црква и народ на Косову доживели ових година, суштинско је обележје постбрионске епохе. Способни и мудри настојатељи, Макарије и Јустин, сачували су манастир од тежих последица. Њихово опредељење да се са Албанцима мора, колико је то могуће, заједно живети, видљиво је у релацијама које је мала братија успоставила са њима на задовољство обе стране и то на пословном, туристичком и другом плану. Овакав однос, који заправо представља други колосек, био је заснован на дубоко хришћанском и истовремено прагматичном приступу манастира.

АРХИВА

Архив манастира Високи Дечани
 Акта (1968, 1971, 1975–1981)
 Деловодни протокол 1967–1984. године.
 Дневник благајне (1976, 1978).
 Књига приложника манастира Дечани 1976–1978.
 Књига приложника манастира Дечани 12–X–1978. год.
 Споменица царске лавре Високи Дечани 1946–1993.

ПЕРИОДИКА

Аноним 1979: Аноним. „Живети у Дечанима”. *НИН*, 11. март, 9.
 Аноним 1981а: Аноним. „Страни новинари у Пећи”. *Борба*, 19. април, 2.
 Аноним 1981б: Аноним. „Цене као лане”. *Борба*, 17. април, 5.
 Бачкалов, Радовић 1981: Василије Бачкалов, Амфилохије Радовић. „У спомен архимандрита Макарија”. *Православље*, 1–15. август, 22–23.
 Ђураков 1970: Никодим Ђураков. „Јубилеј дечанског архимандрита”. *Православље*, 12. фебруар, 13.
 Јовановић 1978: Драган Јовановић. „Животна трка”. *НИН*, 21. мај, 9–11.

ЛИТЕРАТУРА

Богдановић 1990: Димитрије Богдановић. *Књига о Косову; Разговори о Косову*. Београд: Књижевне новине.
 Богићевић, Мишев 2014: Алексеј Богићевић, Радмила Мишев. *Дечанске и друге њриче*. Бошњане: Манастир Светог Луке.
 Вукадиновић 2018: Игор Вукадиновић. *Аутономија Косова и Метохије у Србији (1945–1969)*. Београд: Балканолошки институт САНУ.

37 ВД, Споменица царске лавре Високи Дечани 1946–1993.

38 ВД, Књига приложника манастира Дечани 12–X–1978. год.

- Вукашиновић, Станић 2013: Владимир Вукашиновић, Градимир Станић (прир.). *Извештаји са расписаног Косова Светим архијерејском синоду за Свети архијерејски сабор Српске православне цркве: 1957–1990*. Београд: Издавачка фондација Српске православне цркве Архијерејског београдско-карловачке: Фондација патријарх Павле.
- Гаталовић 2018: Миомир Гаталовић. *Бурна времена. Косово и Метохија у државној историји Југославије 1966–1969*. Београд: Институт за савремену историју.
- Гаталовић 2024а: Миомир Гаталовић. „Повод, насилност и последице иредентистичких демонстрација Албанаца на Косову и Метохији 1968.”. *Удисице и самоудисице у научном и уметничком стваралаштву*. Прир. Ивана Женају Рајовић, Сена Михаиловић Милошевић, Марина Мијатовић и Петар Ристановић. Приштина – Лепосавић: Институт за српску културу, 441–455.
- Gatalović 2024b: Miomir Gatalović. „Prilozi za proučavanje iseljavanja Srba i Crnogoraca sa Kosova i Metohije pod vlašću Josipa Broza Tita”. *Istorija 20. veka* 1, 199–220.
- Девећ, Ранчић 2023: Немања Девећ, Козма Ранчић. „Манастирске војводе Високих Дечана у XX веку”. *Српска Православна Црква: изазови и искушења кроз историју*. Ур. Светозар Бошковић и др. Нови Сад: Центар за историјска истраживања, Филозофски факултет; Бачка Паланка: Српска православна црквена општина; Београд: Институт за савремену историју, 261–285.
- Ђокић 2017: Бојан Ђокић. „Два документа поводом спаљивања старог конака манастира Пећке патријаршије 1981. године”. *Црквене студије* 14. Ниш: Центар за црквене студије, 391–400.
- Ђуричић 1994: Милутин Ђуричић. „Албанашке војводе српских средњовековних манастира”. *Анали Правног факултета* 3–4, 369–387.
- Јањић 2017: Јован Јањић. *Културолошка димензија деловања Српске православне цркве у другој половини XX века (1945–2000)*. Докторски рад. Београд: Универзитет Џон Хезбит.
- Јовић 2007: Саво Б. Јовић. *Ушамниченa црква: стварање свештениства Српске православне цркве од 1945. до 1985. године*. Београд: Књижевно друштво „Свети Сава”.
- Литричин 2011: Мирјана Литричин (ур.). *Штетиљарски геноцид над Србима у 20. веку: документи Архиве Епархије рашко-јужанске и косовско-метохијске*. Београд: Жагор.
- Микетић 2024а: Урош Д. Микетић. *Исељавање Срба и Црногораца са Косова и Метохије: узроци, њих и последице 1966–1981. године*. Докторски рад. Косовска Митровица: Филозофски факултет.
- Микетић 2024б: Урош Д. Микетић. „Представке и жалбе са САП Косова 1979–1982. Савезу комуниста Србије”. *Закони: годишњак Историјског архива Пожареваца* 13, 165–173.
- Микетић 2024в: Урош Д. Микетић. „Прилог за анализу привреде Социјалистичке Аутономне Покрајине Косово 1974–1981.”. *Зборник радова Филозофског факултета* 1, 181–196.
- Микетић 2025а: Урош Д. Микетић. „Развој великоалбанске идеје у социјалистичкој Југославији: студија случаја Oral History Kosovo”. *Историја, историја уметности, филозофија: [темајски зборник међународног значаја]*. Св. 1. Ур. Бранкица Поповић, Саша Станојевић и Данијела Тешћ Радовановић. Косовска Митровица: Филозофски факултет, 199–217.
- Микетић 2025б: Урош Д. Микетић. „Титова посета Косову 1975.”. *Токови историје* 2, 215–242.
- Николић, Цветковић 2014: Коста Николић, Срђан Цветковић. *Срби и Албанци на Косову у 20. веку 1912–1990*. Београд: Институт за савремену историју.
- Павловић и др. 2012: Момчило Павловић, Драгомир Бончић, Миомир Гаталовић, Ивана Пантелић, Горан Антонић и Ратомир Миликић. *Косово и Метохија: век важних догађаја: 1912–2012*. Београд: Институт за савремену историју; Нови Сад: Центар за истраживање и публикавање.
- Петровић, Благојевић 1989: Ружа Петровић, Марина Благојевић. *Сеобе Срба и Црногораца са Косова и из Метохије: резултати анкете сprovedене 1985–1986. године*. Београд: Српска академија наука и уметности.
- Радић 2002: Радмила Радић. *Држава и верске заједнице: 1945–1970*. Део 2. Београд: Институт за новију историју Србије.
- Радић, Митровић 2012: Радмила Радић, Момчило Митровић (прир.). *Закони са седница Комисије за верска питања НР/СР Србије: 1945–1978. године*. Београд: Институт за новију историју Србије.

- Радосављевић 2002: Јован Радосављевић. *Архимандрит дечански Макарије и Косово у његово доба*. Кленике: Братство манастира преподобног Прохора Пчињског.
- Ристановић 2023: Петар Ристановић. „Жртве демонстрација у САП Косово 1981. године”. *Косово и Метохија кроз чињенице, шумачења и симболе: темељски зборник*. Књ. 2, *Историја и етнологија*. Тематски зборник. Ур. и прир. Ивана Рајовић Женарију и Весна Зарковић. Приштина – Лепосавић: Институт за српску културу, 215–228.
- Ристановић 2020: Петар Ристановић. *Косовско питање: 1974–1989*. Нови Сад: Прометеј; Београд: Информатика.
- Ристановић 2013: Петар Ристановић. „Листови Српске православне цркве и ’косовско питање’ 1980–1982”. *Башићина*, св. 35, 205–228.
- Ристановић 2022: Петар Р. Ристановић. „Улоге феномена страха у разбуктавању косовске кризе 1981–1989 – прилог истраживању”. *Свирх у научном и уметничком стваралаштву*. Зборник радова. Ур. и прир. Драган Танчић, Јасмина Ахметагић и Далибор Елезовић. Лепосавић: Институт за српску културу Приштина – Лепосавић, 541–552.
- Ристановић 2021: Петар Ристановић. „Утицај политичких прилика у САП Косово (1968–1990) на стање у Епархији рашко-призренској и Богословији у Призрену”. *Призренска богословија: животи, мисија, допринос: 150 година од оснивања (1871–2021): 10 година од обнове рада у Призрену (2011–2021): Зборник радова*. Ур. Александра Новаков, Валентина Питулић и Дејан Ристић. Призрен: Епархија рашко-призренска: Српска православна богословија „Св. Кирила и Методија”; Нови Сад: Матица српска, 420–434.
- Тимотијевић 2025: Милош Д. Тимотијевић. „Управљање истином: цензура медија о демонстрацијама у САП Косово 1981. године”. *Башићина*, св. 67, 157–169.

Uroš D. MIKETIĆ

ALBANIANS AND THE MONASTERY OF VISOKI DEČANI 1975–1981

SUMMARY

Albanian nationalism towards Visoki Dečani, which corresponds perfectly with the difficult circumstances in which the Serbian church and people found themselves in the SAP Kosovo, is an essential feature of this era. Its essential manifestation was in the form of physical pressure on property and the brotherhood, primarily through the theft of the monastery forest, fruits and vegetables and physical attacks on the brotherhood, and to a certain extent also institutional pressure, considering that the provincial authorities indulged the abusers and protected them. Capable abbots, Makarije Popović and Justin Tasić, managed to save the monastery from more drastic consequences and losses in difficult circumstances. Their firm, simultaneously Christian and pragmatic determination to live together with Albanians is visible in the relations that the small brotherhood has established with them, to their mutual satisfaction, in business, tourism and other areas. Albanians traded with the monastery and worked as workers/artisans on its property, coming as visitors and at the same time appearing as contributors. To some extent, these ties did weaken after the Albanian demonstrations in the province in 1981.

Keywords: Kosovo issue, SAP Kosovo, Visoki Dečani, post-Brion period, Serbs and Albanians, Diocese of Raška and Prizren, abbot Makarije Popović, abbot Justin Tasić, Bishop Pavle, monastery dukes.